Οὐδὲ προσεσομένοις μεταλλοῖεσαι ὡς πρὶν ἀρωγός.
Nec prius ut ſocius pugnantibus egredieris dux,

Vel, *neque armatis accurres ut antea adjutor*. Similes in Pſal. LXX. a & CVIII. b ſententiæ. *Nonne tu Deus, qui repuliſti nos, & non egredieris*, vel, *exibis Deus in virtutibus noſtris?* Rectè declarat quomodo Deus dicatur *egredi*, ingredi, intrare, progredi, exurgere, aſcendere, deſcendere, obdormire, vigilare, excitari, exire, ſcilicet accomodare ad mores captumque noſtrum, ſicut & quidam dicuntur *atrahi à Deo*: alii *per ſe intrare, & intrare, ad ipſum*. Cenſebatur Deus quando pugnantem juvabat populum, vel etiam abſque pugna, victoriam largiebatur, vel eum tuto deducebat, egredi ante illum. Sic in Pſal. LXVII. c *Deus quum egredereris in conſpectu populi tui, quum pertranſires in diſerto, terra mota eſt*, &c. & in cantico Deboræ d, *Domine quum exires de Seir, & tranſires per regiones Edom, terra nota eſt*, &c. In Pſ. LXVII. commentario docui ex R. Moſe e, & Hieronymo f: *egreſſum Dei* denotare ſupplicii repetitionem, quod eſt alienum veluti *& peregrinum opus ab eo* g. *Dominus*, inquit Iſaias h, *ſicut fortis egredietur, ſicut vir præliator ſuſcitabit zelum, vociferabitur & clamabit: ſuper inimicos ſuos confortabitur*. Et in cantico Habacuc i, *Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo*. Chryſoſtomus loci hujus alium ſenſum, ut non conqueratur David non *egredi Deum in virtutibus*, ideſt, in exercitibus, ſed affirmet Deum ſæpenumero copias militares contemnere, nec velle ut videatur victoria humano iſto ſubſidio, verùm in hac potentia ipſius obtineri: Deum, ne aliqua eſſet arrogantia, effeciſſe ut magna ſæpe parvis egerent: hoc pacto habentem columnam ſubjecto calculo firmam ſtabilemq; reddi: navigium plenum vectoribus parvo clavo dirigi ac liberari à periculis. Opportunè Hugo, aut Alenſis, admonet, notandum loquendi modum in præcedentibus ac ſequentibus, ut Deus ipſe dicatur *repuliſſe populum*, confudiſſe, avertiſſe retrorſum, dediſſe tamquam oves eſcarum, diſperſiſſe, vendidiſſe, poſuiſſe opprobrium, &c. quia permiſſu Dei fiunt hæc; nam ſi Job k dixit. Deum qui dederat, etiam abſtuliſſe: David, quod præceperat Semel Deus *ut malediceret* l. Addit, & bene, Genebrardus, id ſecundum efficientiam verum eſſe: quoniam pœnæ malorum actor ac efficiens cauſſa poteſt eſſe, atque ad eorum immiſſionem efficaciter concurrere.

a verſ.12. b verſ.12. c verſ.8.9. d Iud.5.4.5. e I.d irecta dubio. c.23. f in c.16. Iſ. g Iſ.28.21. h c.42.13. i c.3.13. k c.1.21. l 2.Reg.16.10.

In virtutibus noſtris.) Dixi, *virtutes exercitus* ſignificare. Ambroſius libro ſecundo de ſpiritu ſancto m docet, præpoſitionem n, hoc loco idem valere. atque *cum: in virtutibus*, quod, *cum virtutibus*: quemadmodum alibi; *Introibo in domum tuam in holocauſtis*, hoc eſt, cum holocauſtis: &, *Eduxit* o *eos in argento & auro* ſic namque legit) ideſt, cum argento & auro; quo pacto legimus cum LXX. ſed ibidem legit quoque Ambroſius, *in virtutibus nobiſcum*. Suppetunt alia plura exempla, ut p, *in baculo meo tranſivi Jordanem iſtum*: & *Ungantur*, q *filii Aaron*, in ea, *veſte ſancta*: & r, *puteus quem foderunt Principes, & paraverunt duces multitudinis in datore legis, & in baculis ſuis*; & alibi.

Virtutes pro exercitibus. m c. 10. in proœm n Pſ.65.13. o Pſ.104.37. p Gen.32.10 q Ex. 29.29 r Nu. 21.18

Verſ. 11.) Avertiſti nos retrorſum poſt inimicos noſtros: & qui oderunt nos, diripiebant ſibi.

NOn modo nos præveniſti tamquam dux in prælio, ſed quum ipſi poſt inimicos iviſſemus eoſque perſequeremur, deſerens nos, terga iis dare compuliſti: unde factum eſt ut in ſpolia involarent, inque nos ipſos irruerent, diriperentque tum nos tum noſtra. Vel, ne commiſſo quidem prælio, coacti ſumus fuga prævenire hoſtium impetum, & illis caſtra, arces, oppida prædanda exponere, ita ut licuerit etiam à tergo perſequendo captos abducere. Et hoc ad nonnullos vi perſecutionis ac tormentorum deficientes referri poteſt, cum Caſſiodoro, Haimone, Beda, Brunone, Remigio, Thoma, Hugone; vel ad abactos in exilium, nec non ad illos qui rapinam bonorum ſuorum, ſed cum gaudio ſuſceperunt ſ, ut Heſychius docet.

ſ Heb.10.34.

Avertiſti nos retrorſum poſt inimicos noſtros.) Hieronymus *vertiſti terga noſtra hoſtibus*. Alii, *reverti feciſti nos retrorſum ab hoſte: convertiſti nos ut tergum ab hoſte*. Chaldaicè, *feciſti ut verteremus cervicem coram hoſte aut terga*. Auguſtinus, Ambroſius, Caſſiodorus, Pſalterium Romanum & Ambroſianum, *avertiſti nos retrorſum præ inimicis noſtris*. Aquila apud Ambroſium, *avertiſti nos retro ab affligente*. Symmachus, ἔταξας ἡμᾶς ἐσχάτους παντὸς ἐναντίου *ordinaſti nos noviſſimos ab omni*, ſive *præ omni, adverſario*. Primum ſenſum de fuga ſequitur Theodoretus ac Heſychius, & de Hebræis ac Hebraizantibus fere omnes: multi præterea ex aliis, qui de defectione ſecundùm tropologiam aut allegoriam interpretantur; ita ut ſic deficientes tranſirent ad hoſtes ipſos. Id ad litteram Heſychius exponit de David, qui Saule ipſum perſequente ad exteras nationes confugit. Addi poſſet dux Machabæorum Mathathias, qui cum ſuis fugit & conſedit in monte Modin r.

r 1.Mac.2.1.

Alter ſenſus innuitur verſione Symmachi, nec non illa alia Latina, & erui quoque poteſt ex noſtra, & à Chryſoſtomo traditur, Baſilio, Euthymio, Auguſtino, Ruffino, ut ſignificet ſe infra inimicos factum, quibus antea ſuperior erat, & qui primum locum tenebat, in ultimum rejectum eſſe, *qui erat in caput, in caudam* factum, pro ut in Deuteronomio u comminatus eſt Deus; *qui ſupra, ſubtus*, ut conqueruntur Judæi apud Baruch x, nec multum tamen hic à priore diſcrepat ſenſus, niſi quod prior de prælio videtur eſſe: iſte abſque illo conſiſtere poteſt, cum eo redigitur quis inopiæ ut ſubeſſe aliis cogatur, & fœnore uſuriſve, aut ſervitute aliiſque indignis modis ſibi victum ab iis comparare: quod ſequentia textus verba continent.

u c. 28.44. x c.2. 5.

Στρεφθέντες, ait Apollinarius, κρυερῶν γεγενήμεθα μείονες ἐχθρῶν.
Converſi horridis facti ſumus inferiores hoſtibus.

Imminuti ſumus, dicebant tres illi pueri in Babylone, *pluſquam omnes gentes, ſumuſque humiles in univerſa terra hodie propter peccata noſtra* y. Aliam tropologiam aſſignant Origenes, Ambroſius, Hieronymus, ut ante quidem virtutes, retro vitia ſint. Propterea jubemur, inquit Origenes, fornicationem fugere z, ſectari ſeu proſequi hoſpitalitatem a: idcircò dictum Petro notat Ambroſius b, *Vade retro me Satana*. *Debemus*, ait Hieronymus, *retroſum converti ne in viis pravis perduret cor noſtrum inimicos ante nos habere, ut ſciamus quid capere debeamus: & Chriſtum etiam habere ante nos ne quid ultra timeamus*. Malam retrorſum averſionem quamdam idem notat Ambroſius, exemplo uxoris Lot c, & illa ſententia Chriſti, quæ negat aptum regno Dei qui *miſſa ad aratrum manu* reſpiciat retro d, nimirum ad voluptaria iſtius ſæculi plena deliciarum, atque laſciviæ, quæ ſunt incentiva luxuriæ: bonam è contrario eſſe quando ſic retro ponimur, ut obliviſcamur ſuperiorum, ideſt, præcedentium, & *ad priora nos extendamus* e, ſemperque antè nos attendamus perſequentes inimicos noſtros, & eorum locum tranſire cupientes: & humilitate infirmum locum tenentes ante nos ſemper reſpiciamus: & præ oculis Chriſtum nobis proponamus poſt eum crucem portando f: & quum ut *noviſſimos* nos æſtimemus ac geramus g, noſtram in *cælis converſationem* habeamus h. Scribit i Apoſtolus juniores quaſdam viduas *converſas retro Satanam*: & Iſaias k, adverſos nonnullos ne irent *poſt tergum* Dei, ita ut *converteretur retrorſum judicium, & juſtitia longè ſtaret*.

y Dan.3.37. z 1.Cor.6 18 a Rom.12.13 b Mar.8.33 Mala & bona retrorſum averſio ut ſit. c Gen.19.26 d Luc.9.62. e Phil.3.13 f Matt 19.24 g 1.Cor 4.9. h Phil.3.20. i 1.Tim.5 15 K c.59.13.14

Et qui oderunt nos, diripiebant ſibi. Nimirum opes noſtras, aut nos ipſos, de quorum venditione poſtea magis expreſsè. Sic Apollinarius, Heſychius aliique paſſim. Primus, verſu ad hunc modum.

Ἐχθομένοις δ' ἁρπαγμα παραὶ ποσὶν εἰμὲν ἕτοιμοι.
Inimiciſque direpta ante pedes ſumus parata.

Hebræum verbum שסו *ſaſu* reddunt alii, *conculcaverunt* ſcilicet, quia quum præda fit, intervenit conculcatio. Chaldaicè כבשו *chevaſu ſubjecerunt*. Refert Ambr. vertiſſe Theodotionem, *inſultabant ſuper nos*. Hieron. Ambroſius, Ruffinus, Thomas, aliique, attendunt direptionem in carceribus, plagis, tormentis martyrum: hos è contrario regnum cœlorum violentè diripuiſſe l: & non ſolùm eis non diripi quod præclarum, nempe charitatem aliaque ſpiritualia bona, ſed magis ipſos diripere quod æternum eſt. Ad litteram non incommodè ad Judæorum vexationem ſub Antiocho, hoc refertur, qui ſpolia civitatis accepit a. Meminit Paulus b veterum Patrum, qui multis affecti ſunt pro fide moleſtiis. Iſaias c de eo qui quum receſſiſſet à malo, prædæ tamen patuit. Quod Heſychius tropologicè dicit; verum eſt, interdum ſpiritualibus divitiis aliquos ſpoliari, ut ſpiritualium divitiarum magiſtri in illis conſervandis & pro illis vehementiùs decertando evadant. Exemplum affert Pauli adhuc Sauli, cui adde Petrum & ſimiles, quibus per peccatum direptæ ſunt primum ſpirituales opes, ſed harum & aliarum majorum poſt pęnitentiam curam diligentiorem geſſerunt. In compoſito verbo *diripiendi* non eſt ea vis quam Hugo aut Alenſis agnoſcat, ut ſit, dirè rapere. Cautum tibi in hujuſcemodi cupio.

l Mat.12.12

a Mach.1.23 24.33.36.40 b Heb.11.toto c c. 59. 15.

Verſ. 12.) Dediſti nos tamquam oves eſcarum, & in gentibus diſperſiſti nos.

SIc direptioni ac prædæ non noſtra tantùm, ſed nos etiam ipſi ſumus expoſiti, ut ſimiles evaſerimus ovibus deſtinatis, aut Sacrificio, aut eſui, aut lupis; impotentes, non reluctantes, quaſi ad aliud nihil utiles, niſi ut vel occidamur & voremur, vel diſpergamur, vel (quod ſequenti dicitur verſu) pro ſervis, nullo viliſſimove pretio vendamur. In hiſtoria Machabæorum, primo libro & ſecundo, hæc paſſos ut priora poſterioraque Judæos ab Antiocho narratur, & ſunt his ſimilia in Pſal. LXXVIII. cujus idem argumentum quod iſtius eſſe creditur.

Tamquam oves eſcarum.) Symmachus, βοσκήματα βρώσεως, *paſcua edentium*; (ut Ambroſius eum exponit) vel, *pecora eſcæ*. Refert idem, Aquilam reddiſſe, *greges eſcarum*: Theodotionem *greges in eſcas*. Omiſſo ſenſu myſtico Auguſtini & aliorum de illis quos plangat Eccleſia ſic paſſos, ut in corpore Gentium tamquam devorati verterentur: aut Judæi aut etiam Chriſtiani fideles mortibus atque cædibus expoſiti comparantur cum ovibus eſcarum propter cauſſas quas attigimus. *Facti ſunt*, ait Ezechiel d, *greges mei in rapinam, & oves meæ in devorationem omnium beſtiarum agri, eo quod non eſſet paſtor*. Sed & quamvis non deſit paſtor, includuntur in ovilia gregatim oves, ut inde ad cædem educantur. *Congrega eos*; inquit Jeremias, e, *quaſi gregem ad victimam, & ſanctifica eos, in die occiſionis*. Delectabantur quoque tyranni ſanctorum tormentis, inquit Hugo, tamquam eſcis. Martyres item ut idem notat, ſimiles habiti ſunt ovibus, quæ quum deſinunt fœtus edere, velut jam parum ad aliud utiles, facilè occiduntur. Mittebat Chriſtus diſcipulos ſicut oves & agnos *in medio luporum* f, hoc eſt, adeo humanis præſidiis deſtitutos, inermes, imbelles, ſimplices, innocentes, ut cuivis minimè difficile foret eos occidere, omnibuſque modis pro arbitrio malè tractare. Decet ut per tribulationes efficiamur tamquam pabulum nos perſequentibus: vel alimenta æternæ vitæ miniſtremus aliis: vel rapacitatem quorumdam de noſtris ærumnis exſatiemus, quoniam Dominus *tamquam ovis ad occiſionem ductus eſt* g, atque panem ſe vivum nobis exhibuit h: ut Hieronymi nomine notatus auctor docet poſt Ambroſium, quem redigere videtur in compendium. Per *ovem* iſtam, hoc eſt, per Chriſtum, ſive per Agnum, cujus paſſionem, ut quotidianam ſumptionem in ſacramento parentes noſtri in figura diripiendo agnum manducantes ſignificabant, *facti ſunt*, inquit Ambroſius, *greges eſcarum*; & ſicut caro ſanguiſque ipſius non redemit, ita etiam exempli cauſſa, Petrus pro Eccleſia multa toleravit, multa Paulus & ceteri Apoſtoli pertulerunt, quum cæderentur virgis, quum lapidarentur, quum in carceres truderentur: & ceteri ad martyrium feſtinaverunt, videntes per illas paſſiones nihil Apoſtolum deceſſiſſe virtutibus, ſed etiam propter hanc brevem vitam, immortalitatem illis eſſe quæſitam. Gloſſa ordinaria martyrum genera diverſa hic obſervat, ut aliqui feris objecti fuerint. Ovium proprietates aptat piè & copioſè Hugo ad viros religioſos. Sunt autem his verſibus contentæ.

d c.34.8. e cap.12.3. f Matt.10.16 Luc. 10. 3. g Iſ.53.7. h Ioan.6.35 ovium proprietates.

Fœta bidens, dormit veſtita, lupum timet, imbres.
Carne juvat, pelle, vellere, lacte, fimo.
Cernit humum balans, edit herbas, hoſtia, velox
Paſtorem ſequitur, in grege ſola dolet.
Ruminat, innocuo cornu, pede, vertice duro
Tonſa tacet, maculat morbida peſte gregem.

Plura poſſunt adhuc afferri, de quibus alii, & alicubi nos etiam nonnulla diximus de ove agnoque. Nihilominus Hebræa vox צאן *tſan* minutum pecus omne paſcuale ſignificat, ut oves, agnos, capras, &c. & ſingulare ſemper eſt collectivum: interdumque complectitur grandiora animalia, ut boves, equos, aſinos, camelos, ſicut latinè, pecus: quo pacto hic accipi non improbabile, videlicet pro quovis pecore apto ad eſum, ſacrificiumve; quæ duo ſecundùm genera pecoris reciprocantur. Denique nec probabilitate caret ex מאכל *maachal*, *macellum* derivatum, nomen loci quo Romæ venialia omnia ad victum humanum contrahebantur: quamvis Varro; & Feſtus à Macello quodam homine improbiſſimo derivent, qui in urbe latrocinium exercebat: quo damnato Cenſores Æmilius Fulviuſque ſtatuerunt ut in ejus domo venderentur obſonia: Donatus à mactandis pecoribus: alii ab horto qui erat in dicta domo, & Macedonum lingua hortus ita vocabatur.

Macellum unde dictũ.

Et in gentibus diſperſiſti nos.) Conſtat, ab Antiocho abductos multos Judæos, nec ſemel aliis idem paſſos inter Aſſyrios, Babylonios, Græcos, Medos, Perſas, Romanos, &c. Symmachus, & Aquila, teſte Ambroſio, reddunt, *in gentibus*, aut, *inter gentes ventilaſti nos*. Ex diſperſione iſta idem Ambroſius, ut contigit Prophetis, & in Eccleſia fidelibus, notat fructus plurimos natos, quemadmodum ex Chriſto in grani frumenti ſimilitudinem mortificatio i: hac ratione Dominum ædificaſſe Jeruſalem, & diſperſiones Iſrael congregaſſe k: & ſuos miſiſſe ut irent & fructum afferrent l. Perpendit præterea, *ventilandi* verbum denotare tentationis probationem atque purgationem ac ſeparationem à paleis; propterea dixiſſe Chriſtum Petro, Satanam expoſtulaſſe, ut ventilaret ſive *cribraret ſicut triticum*, ſe autem rogaviſſe ne deficeret fides ejus m. De utilitate diſperſionis per perſecutionem, egimus in Actibus Apoſtolorum n. Idem Ambroſius o alibi diſperſionem iſtam Judæorum in bono accipi docet, ut ſic eorum *reliquiæ ſalvæ fiant* p; quia ſcilicet ſi unà omnes eſſent, & ſua freti potentia, & abſque communicatione cum fidelibus, minorem haberent converſionis opportunitatem. Aliæ cauſſæ ſunt tum illa quæ utilitatem attingit Eccleſiæ, quæ ab iis libros accipit, & ſapit alieno malo.

i Joan.12.24 K Pſ.146.2. l Ioan.15.8. m Luc.22.32 n cap.8.1. o in Pſ.118. octon. 15. p Rom.9.27

Verſ. 13.) Vendidiſti populum tuum ſine pretio: non fuit multitudo in commutationibus eorum.

NOn tantum diſpergi populum tuum permiſiſti, & in exilium abduci; ſed præterea minimo ac penè nullo pretio gratis proque nihilo venumdari alienigenis nulla inquam in ejus venditione pretii fuit multitudo: ſed præ multitudine captivorum, paucitateque ementium, tamquam viliſſimæ beſtiæ vili modicoque pretio venditi ſunt. Antiochus toto triduo octoginta millibus interfectis, quadraninta millibus vinctis, non minorem Iodæorum numerum venum dedit q: imperavit idem duci ſuo Apollonio mulieres ac juvenes Judæorum vendere r: & ipſimet Judæi ſuoſmet fratres vendiderunt ſ. De iiſdem ſub Tito venditis meminit Joſephus t, infra decimum ſeptimum annum, maribus ſimul cum fœminis, ſed viliſſimo pretio, eo quod non reperirentur emptores, & qua alerentur deeſſet annona. Inter minas Dei una u eſt, ut vendantur Judæi *inimicis ſuis in ſervos & ancillas*; *& non ſit qui emat*. Joel quoque facit mentionem de viliſſima Judæorum venditione x, ubi agit quoque de diſperſione eorumdem ac de publicatione facultatum, & ſortitione illorum in ſervos: quod expoſitores ad perſecutiones Eccleſiæ referunt. In libro Judicum y, proditur, traditos Iſraelitas in manus diripientium, venditoſque hoſtibus qui habitabant per gyrum,

Judæorum diſperſiones mala, clades. q 2.Mach.5.14. r Ibid.24. ſ c 8.20.21. t 7. de bello Iud.c.17. u Deu. 28.68. x 3. 6.7. y c.3.5 7. c. 2. 14.

a l.7.c.2. b in l.11. Iliad. Nullius pretiis ſervi apud Thraces ſale permutati. c Iſai.52.3. d 3.Reg.21.20.25.Iſ.19.e.50.1.Mach 1.10.Rom.7.14. e 8 Mor.25. vel 28.

rum; vetus adagium eſt de quo Pollux *a* Suidas, Euſtachius *b*, *ſale emptum mancipium*, ἁλώνητον ἀνδράποδον: quia Thraces nullius pretii ſervum ſale permutabant. *Gratis venumdati eſtis*, ait Deus, *& ſine argento redimemini c*, id accipi de peccato poteſt; ſub quo vel in quo ſæpius in ſcriptura venumdati homines dicuntur ac venditi *d*; quoniam peccatum eſt nihil, ac ſi dici poteſt minus quam nihil. Sed hac de re dixi, exponens Epiſtolam Petri primam. *Vendit* etiam *ſine pretio*, hoc eſt, pro vili pretio, is qui laudem quærit humanam ex bonis operibus. Hanc meritò Gregorius *e* magnam vocat vecordiam pro laborioſis ad laudis auram inhiare, præmiumque retributionis terrenæ: pro virtute favorem humanum deſiderare: rem magni meriti vili pretio venalem portare: unde cœli regnum mereri poſſis, inde nummum tranſitorii ſermonis quærere, magna impendere, ſed minima recipere. Negotiatio quædam eſt in perpetratione peccati venditioque, nam peccator ſecundum rationem juſtitiæ commutativæ, tranſit in poteſtatem diaboli; & hoc ipſum *ſine pretio fieri* dicitur; quia, ut dixi, peccatum nihil eſt. Qui vendit quidpiam, id vili æſtimat; qui emit, id magni facit, ut acutè obſervat Ambroſius, dicens, populum Judæum à Deo venditum ut viliorem; emptum populum Chriſtianum tamquam potiorem; ſed illum propter peccata; iſtum ſanguine, ut Petrus *f* ſcripſit: idcirco Paulum *g* hortari ne pretio empti fiamus *ſervi hominum*; cavendum verò multo magis, ne peccati, ſerpentis, inimici, adverſarii: denique dici quidem Joſephum, *venumdatum in ſervum h*, ſed non à Domino, qui non niſi malum vendit ſervum.

f 1.Epiſt.1.19 g 1.Cor.7.23 h Pſ.104.17

De martyribus noſtris intelligunt alii, quorum tam pretioſus ſanguis fuſus eſt ab iis, qui hac etiam in re obſequium ſe arbitrabantur præſtare Deo *i*; & pauci tunc tamen tali exemplo au redemptionem ſalutemque convertebantur: nec, ut ait Ruffinus, erat multitudo congregationum eorum qui ſimul Deo ſervirent in Eccleſiis, in monaſteriis, in diverſis ordinibus, ſicut modo videmus in tempore pacis: quoniam abſcondebantur propter perſecutiones, id Hieronymus *k* de Paulo narrat Eremita, & alii ab aliis dividebantur, ut melius latitarent, nec citiùs, ſi multi ſimul eſſent, invenirentur, caperentur. Hieronymi in Commentario iſto verba Remigius citat de martyribus, exiſtimans proinde verum auctorem eſſe dicti Commentarii, de quo me dubitare ſæpius monui; nec adhuc abjicio propterea dubitationem.

i Ioan.16.2. k in vita Pauli.

Vendidiſti populum tuum ſine pretio.) Chaldaicè, *gratis, abſque divitiis*, מגן בלא ממונא *maggan belo mammona*. Hebraicè, בלא הון *belo hon*, *in non opibus*, ideſt, pro nullis opibus, ſine copia divitiarum, velut in frequente mercatu, ubi viliſſimo venduntur omnia, ἀπρίατον, ut reddit Apollinarius, ἀνάπονον, *ſine pretio, gratuitum populum*. Symmachus, ἀπέδου τὸν λαόν σου ὑπαρξεως, *vendidiſti*, aut, ut eum exponit Ambroſius, *tradidiſti populum tuum ſine ſubſtantia*. Refert idem Ambroſius ex Aquila, *tradidiſti populum tuum, ut non eſſet*, non ſunt enim, inquit, qui repudiantur à Chriſto: ſunt autem, qui eligubtur à Domino; quoniam Dominus *vocat quæ non ſunt, tamquam quæ ſint l*: & electæ ſunt Gentium nationes, ut deſtrueretur perfidia Judæorum; & nullam habet culpa ſubſtantiam. Fortaſſis Aquila legerat, היו *hajo*, qui eſt infinitivus ab היה *hajah*, *eſſe*.

l Rom.17.

Præter illa quæ de *vendendi* verbo dixi, notandum cum Auguſtino *m*, uſurpari id verbum quandoque non in propria notione, ſed pro eo quod eſt ſimpliciter tradere ac donare pretio etiam non dato. Ita verò ſentit de hoc loco & aliis libri Judicum *n*, & Iſaiæ *o*, prius citatis à me: addere poſſumus ex Deuteronomio *p*, *Nonne ideo quia Deus ſuus vendidit eos, & Dominus concluſit illos?* & ex Judith *q*, *Propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum*. Illi quibus populum Hebræum, inquit, Deus tradiderat; impii erant, nec Deum piè colendo, Hebræos ſibi tradi à Deo meruerant, ut ipſorum cultus Dei tamquam pretium illius venditionis & traditionis eſſe videretur. Hebræum verbum מכר, *machar* habet acceptionem utramque.

m quæſt. in lib. Iud. c.9.18. n c.2.14. o cap.5.3. p c.32.30. q cap.7.13.

Et non fuit multitudo in commutationibus eorum.) Hieronymus, *nec grandis fuit commutatio eorum*: quamvis Thomas Hieronymo tribuat aliam verſionem, *non fœneraſti*. Alii, *neque multiplicaſti pretiis eorum*, nempe rem tuam, ideſt, ità vendis populum, ut rem tuam non augeas, non obolo uno ex ipſorum venditione ditior factus es, vel, *nec multiplicaſti*, ſeu, *auxiſti pretia eorum*, hoc eſt, in licitando quum venderes, quovis oblato etiam viliſſimo pretio contentus fuiſti, tam vili æſtimans eos, non contendiſti tenaciter de pretio illorum, immo facile abdicaſti te illis, aliorumque dominio ſubdidiſti, ac ſi pretii momentive nullius eſſent. Vel non fuit multitudo, quum venirent ſub haſta aut corona eorum qui emerent, qui pretium augerent, qui auctionarentur, non fuit multitudo licitatorum. Tanta fuit multitudo eorum qui venditi ſunt, ut in venditionibus non eſſet certa multitudo numeruſve, quemadmodum quæ viliſſimo pretio venduntur, ac plurima venum exponuntur: dici ſolet *abſque mundo vendi*, hoc eſt, ſine certo numero. Theodotio vertit, καὶ οὐκ ἦν πλεονασμὸς ἐν τῷ ἀλλάγματι ὑμῶν, *& non fuit redundantia*, vel, *utilitas in commutatione noſtra*. Vulgo (*non ſi funientes davanſo, voè di guadagno*) quod per figuram diminutionis indicat potiùs jacturam, ſi cadere in Deum poſſet, ut revera nec iſta, nec lucrum poteſt. Symmachus καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτῶν, *& non multum feciſti pretium eorum*. Auguſtinus & Pſalterium vetus, *& non fuit multitudo in jubilationibus eorum*: itaque præterea eſt in Pſalterio Æthiopico, & in aliquot codicibus Græcis, ut in Aldinis, Complutenſibus Regiis, quos editio Sixtilia ſequitur, ἐν ἀλαλάγμασι. Ejuſdem lectionis meminerunt Alcuinus, Lombardus, Gloſſa Interlinearis, Cyrillus, Heſychius, Euthymius; Nicephorus, Diodorus. Explicant Græci de clamore, jubilo ac veluti oda triumphali, qua uti ſolent milites, parta victoria: non fuit multitudo in iſtis jubilationibus & vociferationibus, inquit Cyrillus, Euthymius, Nicephorus, Diodorus, quia victi ſumus à paucis, quique facilè numerari poterant: Diodorus rurſum, quoniam non eſt qui clamet, Deus, ad te cum clamore valido & deprecatione, & lacrymis vehementibus, vel, ut innuit etiam Thomas, qui in morte illorum pſallant Deo. Heſychius, non fuit multitudo quando martyres victores clamoribus perſequebantur perſecutores ſuos, quia pauci credebant, pluresque mutuebant ſanctam religionem in ſtudio martyrum profiteri. De Hebræa voce cum ſervili & affixo במחיריהם *bimehirehem*, dubitari non poteſt, quin ſignificet, *in commutationibus eorum*, vel pretiis, ubi eſt elegans paronomaſia, quum paullo ante præcedente verbo, מכר *machar*, unde videri poteſt latinum, *mercari*, tractum, במחיריהם ולארבית *velo ribbitha bimchirchem*, *& non multiplicaſti in pretiis eorum*. Conſtat præterea multo plures etiam de Græcis legere ἐν ἀλλάγμασι, *in commutationibus*, quo pacto Latini omnes excepto Auguſtino, non autem ἐν ἀλαλάγμασι, *jubilationibus*, καὶ οὐκ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλλάγμασι ὑμῶν, *& non fuit multitudo in commutationibus noſtris*. Non dubitat Hieronymus Varlenius deceptum Auguſtinum affirmare ſimilitudine vocum Græcarum. Non eſt deceptus qui de lingua Græca, in qua etiam non erat excellenter verſatus, vertit ſcripturas, ſed jam verſis uſus eſt, & antiqua quam vocant ſeu vetere editione. Eſt ἀλλακτικὸν δικαίον. In ſententia Chriſti *r*, *quam dabit homo commutationem pro anima ſua?* eſt ἀντάλλαγμα, ſignificans *compenſationem*, qualis vel in judicio, vel in bello cernitur, ut quis vitam redimat. David nolens gratis ab Arenna aream victimaſque accipere, dixit *ſ*, *nequaquam ut vis, ſed etiam pretio à te*, במחר *bimchir* ἐν ἀλλάγματι, Job. *t* de ſapientia loquens ait, quod *non dabitur aurum obrizum pro ea, neque appendetur argentum in commutatione ejus*. Aliis præterea locis hoc pacto ſumitur *commutatio u*: fit enim rei unius cum alia commutatio medio pretio, pecuniaque, quam olim commutatis faciebant rebus. Præter illa quæ de myſtica interpretatione dicta ſunt, Ambroſius alium ex Pſalmo LIV. *x* afferens locum, *non eſt illis commutatio, & non timuerunt Deum*, docet, populo erroris, hoc eſt, Judæorum, commutationem non fuiſſe, quia non poteſt homo argento vel auro, vel poſſeſſionibus redimere animam ſuam, ſicut citato Matthæi *y* loco dicitur, quum permaneat anima vel ad præmium vel ad pœnam, & quia non erit impiis, quum reſurgent, immutatio ad gloriam, de qua Paulus *z*, *omnes reſurgemus, non omnes immutabimur*, & quia pauci de Judæis redempti, ac in melius mutati ſunt, & quia non eſt multitudo in commutationibus gravium & manifeſtorum peccatorum;

r Matth.16.26 ſ 2.Reg.24.24. t c.28.15. u Deut.25.18. 4.Reg.12.4. x verſ.20. y Matt.16.26. z 1.Cor.15.5

a 1.Tim.5.9. b Rom.11.5. c Matt.27.41 d 2.Theſſ.2.3

quæ merguntur quodam pondere ſuo præcedentia judicium ipſum non ſequentia *a*, nec bonis operibus relevata: & poſtremo quia qui redimuntur etiam de populo Judæorum gratis id conſequuntur eorumque reliquiæ, ſecundùm electionem gratiæ, *ſalva* fiunt *b*. Illud addi poteſt, nonnullos à Deo vendi *ſine pretio* & commutatione, quando ex punitione nullum referunt fructum: operæ autem pretium, ac ut ita dicam, jacturæ facere, quando cedit punitio ad ſalutem, nec non permiſſio lapſus in peccatum, ſicut Davidi contigit, Ezechiæ, Manaſſi, Petro, Paulo, Magdalenæ; &c. *c* Alii, ut Judas proditor, dicuntur mali male perdi & revera *filii perditionis d*. Imitatur circa prædeſtinatorum lucra Deus; peritos luſores, qui principio data opera perdunt, ut multum poſtea lucrentur.

Verſ. 14.) Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris: ſubſannationem, & deriſum his qui ſunt in circuitu noſtro.

Verſ. 15.) Poſuiſti nos in ſimilitudinem Gentibus, commotionem capitis in populis.

Verſ. 16.) Tota die verecundia mea contra me eſt, & confuſio faciei meæ cooperuit me.

Verſ. 17.) A voce exprobrantis, & obloquentis: à facie inimici, & perſequentis.

QUia tam viles nos æſtimaſti ac pro nihilo duxiſti, vendidiſti, tradidiſti hoſtibus, hinc factum, ut nos, vicini, quique in omni circum regione habitant, probris afficiant, ſubſannet, irrideant: ut omnium Gentium parabola, exemplum, fabula, jocus, ludibrium evaſerimus: ut ipſo etiam geſtu, agitatione commotioneque capitis deriſionem noſtri oſtentent: ut propterea verſetur aſſiduè ob oculos meos pudor meus, ac totam occupet contegatque faciem erubeſcentia, idque potiſſimum propter illas voces adverſariorum, quibus probra, convitia, blaſphemias contra nos proferunt, dictitantes nos à te humiliatos atque derelictos; quod ipſum in te redundat quaſi minus bonus ac ſapiens aut potens credaris ab illis. De populo Hebræo in captivitate Babylonica exponunt ad litteram, quos ſæpe commemoravi, nec non & hic Ambroſius. Affinis admodum in Pſ. LXXVIII. *e* ſententia: *Facti ſumus opprobrium vicinis noſtris, ſubſannatio & illuſio his qui in circuitu noſtro ſunt*, & in LXXIX. *f* *Poſuiſti nos in contradictionem vicinis noſtris, & inimici noſtri ſubſannaverunt nos*. Ad perſecutiones Eccleſiaſticas iſta quoque referuntur, ſed exponenda ſigillatim.

e verſ.4. f verſ.7.

Opprobrium.) Alia Pſalteria Latina, Auguſtinus & Caſſiodorus, *in opprobrium*. Paraphraſis item Chaldæa לחסודא *lechiſſuda*. De opprobrio dictum in aliis Pſalmis *g*: dictum volunt *h* quaſi oppoſitum probo, ut ſicut omnia proba, decora: ſic indecentia turpia æque cenſeantur probroſa & opprobria. *In ponendi* verbo non credo Caſſiodoro aliiſque denotari, diuturnitatem & firmitatem: nam dicitur etiam quis *poni ut rota & ſtipula ante faciem venti h*.

Opprobrium unde. g Pſ.14.3. in 3.21.7. in 30. 12. in 38.9. h Caſſiod. & alii. Ponendi verbum quid denotet nonnullis.

Vicinis noſtris.) Finitimos intelligit Judæis populos, ut ait Euthymius, Ammonitas, Moabitas, Idumæos, Philiſtæos item, Chananæos, Galilæos, de quibus Ambroſius, Arabes quos exprimit Chryſoſtomus & ſimiles. Gravior quàm à vicinis patimur exprobatio: ſolent enim infeſtiores eſſe, ac ditionis facultatumque noſtrarum & potentiæ ſicut inviſi ſpectatores & avidi appetitores, ita & damni noſtri ſtudioſi vel illatores, vel, ſi aliunde ſit illatum, amari exprobratores. Ab amicis & conjunctis injuriæ, quia minus expectatæ ac magis indignæ, moleſtiores, ut dixi aliàs, & auctor Eccleſiaſtici *i*.

i Pſ.82.24.

Ambroſius myſticè tractat, ſua Chananææ *k* mulieris exemplo, qua ratione receptis Gentilibus & Judæis excluſis hi poſiti ſint in opprobrium, quia credere nolunt, ita ut Judæorum *delicto ſalus Gentibus* venerit *l*; & quibus crux opprobrium eſt, in diuturno maneant opprobrio. Explicat præterea de illis qui Chriſtum ipſum ludibrio habuerunt, & crucifixerunt. Denique de Iſraelitis ſecundùm ſpiritum, ſive de fidelibus patientibus perſecutionem à *vicinis*, ideſt, ab iis qui Jeruſalem, videlicet quoque myſticam, non incolunt, tum hominibus tum dæmonibus.

k c.22.24.25 27. l Matth.15.22.

Subſannationem.) Et de hac dixi Pſalmo II. *m* & XXXIV. *n* in Pſalterio Ambroſiano, & apud Ambroſium, *illuſionem deriſum*. Caſſiodorus, omiſſa ſubſannatione, habet, *deriſum & contemptum*, ſic etiam in Pſalterio Romano: ſed mendosè ſine dubio in quod editum eſt pro Baſilica ſancti Petri, legitur *deriſu*. Pro καταγέλασμα quod idem VI. legit editio, vertit, V. & Theodotio χλευασμόν. Alius, teſte Chryſoſtomo, πομπήν *pompam*. Ambroſius tribuit id Aquilæ, ut ſcilicet poſuerit, *ſpretionem & pompam poſuiſti nos*. Exponit verò Ambroſius de Chriſtianis, qui quaſi in pompa quadam circumferri videantur & deſpici, ac theatrum ſive *ſpectaculum facti mundo, Angelis hominibus o*: & peccatores eorum humilitati inſultare conſueverunt, opprobrium ducendo crucem Domini Salvatoris, humilitatemque juſtorum: hos tamen, ſicut faciebat Paulus, quaſi in quadam pompa theatri conſtitutos, placere ſibi in injuriis, *in neceſſitatibus*, in perſecutionibus, *in anguſtiis p* omnia quæ mundi ſunt *detrimentum* putare *ut Chriſtum lucri faciant q*: ipſum ſolum ſive per vitam ſive per mortem requirere, quia eis *vivere* Chriſtus, *& mori lucrum r*, ut inveniantur *in eo ſ*.

m Rom.11.11. n verſ.4. o verſ.16. p 1.Cor.4.9. q 2.Cor.6.4. r Philip.3.8.

Quomodo derideri ſoleat juſti ſimplicitas ac deſpici, docet Gregorius *t*, & nos plura diximus ad cap. 2. *u* Actuum Apoſtolorum, ubi ſpiritu plenos diſcipulos appellabant Judæi *ebrios*. Sed idem Gregorius *x* rectè monet deriſio contra culpam naſcitur, nullum virtuti meritum in deriſione generari, quia Baal Sacerdotes deriſi ſunt ab Elia *y*, cujus irriſio illis ad virtutis uſum non fuit, quia per culpæ meritum fuit: propterea dixiſſe Job *z*, *Qui deridetur ab amico ſuo ſicut ego, invocabit Deum, & exaudiet eum*.

ſ cap.1.21. t cap.3.9. u 8.moral.c.39. x verſ.15. y 10.mor.c.27.vel.15. z 3.Reg.18.27.

In ſimilitudinem. Hieronymus reddit eodem modo: ſed alibi, *a*, *in proverbium*. Ambroſius *b*, *in parabolam*, Hebræum nomen eſt משל *maſal*; Græcum παραβολή. Significat מושא *maſal* à verbo מושל *maſal*, quod valet *dominari*, præeſſe, aſſimilari, parabolicè loqui, orationem quæ dignitatem, & auctoritatem habeat, quam vocant Græci ἀξίωμα, γνώμη, πρόβλημα, παροιμίαν, αἴνιγμα, ὁμοίωσιν, ἀπόφθεγμα, *axioma*, & *ſcientiam*, *problema*, *parœmiam*, *ænigma*, *ſimilitudinem*, *apophthegma*, & in genere ita vocatur quid quid ſcitè dicitur, inſigniter & figuratè, quaſi habens in oratione dominium, vocaturque etiam Latinè, *maxima, dictum, ſcitum, placitum, dignitas*. Quod fit ut Latinè reddatur, *Proverbium, ſimilitudo, parabola*, quam Latini vocem à Græcis mutuati ſunt, non quod facilem paret oribolum vel paret vela, regendo ac velando, ut ineptè aliqui dirivant. Liber Salomonis Proverbiorum à Græcis inſcribitur παροιμίαι, *parœmiæ*, quam Latini vocem interdum uſurpant, ab Interprete noſtro *Proverbia*, Hebraicè משלי *miſle* in ſtatu regiminis. Continet autem dicta ſententiaſque quibus ineſt aliquid figuratum, egens interpretatione: & in omni Proverbio ſive adagio latet nonnulla ὁμοίωσις, *ſimilitudo*, παραβολή, *comparatio*, ſive collatio, ut poſt auctorem de inventione *c* loquitur Quintilianus *d*: quare *ſimilitudo* generalius quid eſt (quamvis aliquando ſynonymè ſumatur cum aliis) ut Origenes *e* annotavit: nec eſt perpetuum nonnullorum diſcrimen, ut in Parabola ſemper admiſceatur perſona ratione prædita, vel negotium ad eam pertinens, nam in Evangelio Matthæi *f*, ac Marci *g* eſt, ab arbore fici diſcite Parabolam: in Evangelio Lucæ *h* nomen *ſimilitudinis* habetur, quum tamen in omnibus ſit eadem vox Græca τῆς παραβολῆς, & Syra פלאתא *peletha*. Hæc vero ipſa reperitur apud Joannem *i*, ubi Græca παροιμία, Latina, *Proverbium*. Hebræa dictio משל *maſal*, vertitur, Græcè nonnumquam θρύλλημα, *fabula*, Latinè *Proverbium*, interdum Proverbio, & θρυλλήματι reſpondet מלה *millah k*, quæ vox generaliter ſignificat vulgarem quamlibet dictionem. Participium משלים *moſelim*, αἰνιγματισταί redditur alicubi *l* Latinè per circumlocutionem *in Proverbio*. In Deuteronomio illa inobedientis populi maledictio, *eris perditus in proverbium ac fabulam*. Græcè quod ad primum nomen pertinet continet αἴνιγμα, Hebraicè משל, *maſal*: Denique משל *maſal*, exponitur παραβολή, & *Proverbium m*, ſed & Græcè ἀφανισμὸς *perditio*, Latinè *Proverbiam n*. Chryſoſtomus *o*, *parabola* nomen docet ſignificare multa, ut lo-

a cap.12.4. b epiſt.135. c in Pſ.118. octon.15. Proverbium ſimilitudo, parabola. d Simon. de Caſſa.l.6. & alii Libri Proverbiorum inſcriptio. e l.1. f l.5.c.9. g in c.31. Matth. h c.24.32. i c.13.28. k c.21.29. l c.10.6.c.16.25.29. m Iob.17.6. n c.30.9. o 2.27.

ut loquelam. exemplum, exprobrationem ſive opprobrium, orationem ænigmaticam & quæſtionem, quæ habet ſenſum intus latentem, obſcurum ſermonem, ſimilitudinem, tropologiam figuratamque orationem, figuram & imaginem. Differit ſatis diligenter his de rebus noſter Salmeron Tomi ſeptimi, qui de parabolis Evangelicis eſt, tractatu primo, & in ſecundo de cauſſis cur placuerit Chriſto iis uti. Seneca *a* quidem certè neceſſarias ducit Parabolas, ut imbecillitatis noſtræ adminicula ſint, & ut dicentem & audientem in rem præſentem adducant.

a Epiſt. 59.

Sed his omiſſis, *poni in ſimilitudinem* Gentibus Judæos, ut ante dixi, eſt idem quod *in parabolam*, proverbium, adagium, fabulam, jocum, ludibrium, exemplum, argumentum ſermonis vulgi, ut ſine commemorare velint inſignem aliquam calamitatem, ſive cuipiam aliquid atrocius imprecari, ſtatim proferant illos in medium tamquam execratiſſimos & calamitoſiſſimos, & his quibus male ominantur precanturque, ſimiles eſſe concupiſcant, ac ut ſint, verbis exprimat: aut ſi quem alium deſcribere ſit opus, ærumnarum plenum, cum Judæo B comparent, vel Judæum cognominet, ſicut *pauperiorem Iro & Codro, & Hecale* dicunt, qui ſit pauperrimus, *ditiorem Crœſo & Craſſo*, qui ditiſſimus, *Myſorum ultimum*, qui contemptiſſimus. Jam ante comminatus fuerat Deus *b* rebelli populo, fore ut duceretur, atque rex ipſius, in exilium, eſſetque *in proverbium*, fabulam, exemplum, omnibus populis, & quærentibus cum ſtupore, *quare ſic eis fecerit Deus terraque* ipſorum, reſpondeatur, *quia dereliquerunt Dominum Deum patrum ſuorum, qui eduxit eos de terra Ægypti*, &c. Ærumnoſiſſimus Job poſitum ſe dicebat *quaſi in Proverbium vulgi & exemplum coram eis c*, verſum eſſe *in Canticum* eorum *d*, David factum ſe *in Parabolam e*.

b Deut. 28. 36. 37 c. 29 24 3. reg. 9. 6 2. Par. 7. 20. 21, 22.
c c. 17. 6.
d c. 30. 9.
e Pſ. 68. 12.

Jeremias vexationi afflictionique quam Dei nomine denuntiat populo ſuo adjungit opprobrium, parabolam, proverbium, maledictionem, *f*. Ezechiel in ſimili ſententia *exemplum* ponit, & *proverbium g*, præterea cum (exemplo) *opprobrium, blaſphemiam, ſtuporem h*. In libro Numerorum *i*, (exemplum) annectitur maledictioni. Rurſus Jeremias *k* minatur Moab dejecta cervice C confuſionem paſſurum, & futurum *in deriſum & in exemplum omnibus in circuitu ſuo*. Nahum *l* in ſimilibus minis uſurpat nomen exempli. Hac de cauſſa poſtquam percuſſus eſt Amorrhæus, expugnata Heſebon, ac omnino deletus, extitit Proverbium, *Venite in Heſebon*, & poſt inſignem victoriam quam retulit Gedeon de Madianitis *m*, *ſicut in die Madian n*. Eodem ſpectat, *Gaudium* (de quo gaudio alii in Pſalmo egi) *inimicis fieri o*, plauſu manuum explodi, ſibilis excipi, motioneque capitis *p*, de qua etiam motione poſtea: cautico ad citharam pſalteriumve *q* derideri: cujus quoque rei mentio apud Juriſconſultos *r*. Proverbiales imprecationes huc etiam referuntur, quum talia optantur mala, cujuſmodi notatiſſimè aliquis calamitoſus aliquando ſit paſſus. *Et aſſumetur ex eis maledictis*, inquit Jeremias, *ſ*, *omni transmigratione Juda, quæ eſt in Babylone, dicentium: Ponat te* DOMINUS *ſicut Sedeciam & ſunt Achab, quos frixit rex Babylonis in igne: fac illis ſicut Madian*, ait David *t*, *& Siſara, ſicut Jabin in torrente Ciſſon*, &c. *pone principes eorum ſicut Oreb, & Zeb, & Zebee & Salmana*, & ita ſignificatur hoc loco per ſimilitudinem: ut exponit Apollinarius, in imprecationibus fieri de illis mentionem, ac ſi diceretur effeciſti ut qui cuipiam peſſima imprecantur, nobis precentur ſimilem eſſe. Satis conſtat quanto ſint ubique terrarum Judæi ludibrio, quam infame nomen eorum, quam proſcriptum, etiam Judæi Chriſtianam religionem amplectantur, ab honoribus & ordinibus policitis & Eccleſiaſticis. moti Notabatur ætate etiam Epigrammatarii *u*, ac ante, ſine dubio tamquam viliſſima perſona Judæus, vocabulo *Tranſtiberini ambulatores*.

f Jerem. 4. 9
g Ezech 14. 8
h c. 5. 15.
i c. 5. 21. 27.
k c. 48. 39.
l c. 3. 6.
m N. 21. 27.
n in c. 8. 21
o Iſai. 9. 4.
p Eccl. 9. 4. c. 23. 3.
q Thren. 2. 15
r Iob. 30. 9. Thren. 3. 63. Pſ. 66. 13.
ſ D. l. 5 in 4 de injuriis.
t c. 29. 22.
u Pſ. 82. 201 [sic]
Judæorum opprobriũ.

vernas es
Hoc quod Tranſtiberinus ambulator,
Qui pallantia ſulfurata fractis
Permutat vitreis.

Sinuntur Judæi adhuc à Deo ſupereſſe, ſed in opprobrium, ſubſannationem, deriſum, ſimilitudinem, commotionem capitis in omnibus populis, gentibus, nationibus, per quas diſperſi ſunt. Quos vicerunt Romani,

A ceteros æque Romanos cognominaverunt: Judæi tamen, ait Auguſtinus *x*, manent cum ſigno ſicut *in Cain poſuit Deus ne quis eum occideret y*; ſed hæc de re in Actibus Apoſtolorum plura, nec non quantis olim Chriſtiani ludibriis agitati fuerint, ita ut ſolum nomen reos conſtitueret, ac in jus vocaretur & damnaretur. Caſſiodorus Martyres in Chriſti dicit ſimilitudinem appoſitos Gentibus, quando eos comparibus pœnis & cruciatibus affecerunt. Critias apud Lucianum *z* Chriſtianos præſtigiatores, impoſtores, Sophiſtas execrabiles nominans, eorum doctrinam his vocibus ſubſannat, deridet, deteſtatur: *phy, phy, phy, phy, nugas illas: heu, heu, heu, heu, conſultationes malas: va, va, va, va, ſpei inani*:

x Martialis l. 1 ep. in 42. vel 15.
y in Pſ. 58. Gen. 4. 15.
z in Philop.

Myſticè Ambroſius Judæor *in Parabolam* Gentibus factos notat, quia quæ acciderunt iis in ſimilitudinem figuræ facta ſunt & res omnes illorum quaſi Parabolæ ſunt & quaſi figuræ egentes ſolutione. Item ait Chriſtum factum Judæis *in Parabolam a*, quia *finis legis eſt b*, mors ejus ſoluit ænigmata, Prophetarum; vilem ſe præbuit, B nec intellexerunt quid in eo lateret Judæi.

a Pſ. 68. 12.
b Rom. 10. 4.

Gentibus.) Habent aliæ editiones præpoſitionem. Sed Hieronymus *c* monet eam omiſſam abſque jactura elegantiæ.

c epiſt. 135.

Commotionem capitis in populis.) Hieronymus, *in tribubus*: Pſalterium Gallicanum ſive Ambroſianum & Caſſiodorus, *in plebibus*. Pſalterium Romanum *commotionem in plebibus capitis*. De commotione capitis dixi Pſalmo XXXI. *d*, ubi eſt *omnes videntes me deriſerunt me, locuti ſunt labiis, & moverunt caput*; quod exponitur de Chriſto, & ſcribitur id Judæos feciſſe quum penderet in cruce *e*. Chryſoſtomus refert Hebræam vocem מנוד *menod*, & ab alio interprete pro κίνησιν poſitũ μετακίνημα, quod *tranſmutationem* ſignificat, ut vel ſignificetur *tranſmotio* & *tranſmigratio*. vel per geſtum motus capitis valde lætantium inſolentia. Euthymius aut hanc de qua plures, aut commiſerationem intelligit nonnullorum, quam eodem quoque geſtu indicari *f* eodem loco vidimus. Ambroſius ait Aquilam ἀλάλαγμα, quam *tranſmutationem* quoque interpretatur: & eumdem ac Sym- C machum pro populis qui dicuntur λαοὶ reddidiſſe *Gentes* aut *nationes*, quæ vocantur ἔθνη, Fortaſſis legendum eſſet apud illum ἄλλαγμα: niſi putavit idem valere ἀλαλάγμα *tranſmigrationem* accipit myſticè de loco ad locum, de Judæa ad populos nationum. De commotione capitis docet deſignari illam qua Chriſto inſultatum eſt in cruce, corporis geſtu tali, ut priùs dixi, à tranſeuntibus & prætereuntibus, ideſt, à non habentibus firmum ſolidumque fidei veſtigium, & moventibus caput ſuum, quorum caput Chriſtus eſſe debuerat qui eorum perfidia dimoveri ac deturbari non debuit: & lex & verbum Dei: quibus rebus à populo nationum ſpoliati ſunt amittentes Prophetas, nec Apoſtolos habentes. Porrò aliam laudabilem capitis obſervat populo nationum commotionem, dum ſenſus qui ſunt in capite, prudentiam, ſapientiam, cogitationes movet cœleſtium collatione ſermonum, & Propheticorum diſputatione verborum, ut non peccet in teſtamento Dei, ſed fides firma ſit, non D hæreticorum more qui perfidiam excitant, non fidem. Eamdem propemodum repetit Ambroſius in expoſitione Pſal. CXVIII. *g*

d verſ. 8.
e Matt. 27. 39. Marc. 15. 29.
f 18. Ier. 17 Nahum. 37 Iob. 16. 4. c. ult. 11.
g Octon. 15.

Sed quod attinet ad litteralem ſenſum, illud hìc adhuc repetendum, quantos doloris gemituſque ſtimulos addant inimicorum ſarcaſmi & amaræ irriſiones. Idcirco Michæas *h* vetat, ſicut & nudum antea David *i*, in Zeth & id compitis Aſcalonis annuntiari acceptas calamitates, ne hoſtes lætentur. Tale illud Neſtoris apud Homerum,

Inimicum ſarcaſmi quantos addant gemitus.
h c. 1. 10.
ii. Reg. 1. 20.

Ὢ πόποι ἦ μέγα πένθος Ἀχαιΐδα γαῖαν ἱκάνει.
Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες.
Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ.
Εἰ σφῶιν τάδε πάντα πυθοίατο μαρναμένοιιν.
Οἳ περὶ μὲν βουλὴν Δαναῶν, περὶ δ' ἐστὲ μάχεσθαι,

Hei mihi qui fletus, quis mœror Achaida terram,
Afficiet, quàm res Priamo foret iſta ſuavem
Lætitiam, Priamoque ſatis, quàm Troes & omnis.
Troia gaudebit tellus, animoſque ſuperbos
Efferet hoſtiles; ſi vos decernere pugna
Verborum audierint; ſtudiiſque ardere nefandis.

Ira-

Irarum, atque odii, qui cunctis rebus Achivis
Præſtatis ſeu conſilio, ſeu bella gerendo.

Nec diſſimile quod Sinon ait in Æneide *a*.

Hoc Ithacus velit & magno merentur Atridæ.]

a lib. 2.

Ac præter alia, quæ alibi ſunt allata exempla, Julium Cæſarem à piratis captum non ſe tam ægrè ferre dixiſſe ferunt quòd captus eſſet, quàm quòd inde gaudio M. Craſſus inimicus afficiendus eſſet. Ad erumnæ cumulum deplorat Jeremias *b* quòd detruxiſſet Deus, & non peperciſſet, ſicque lætificaſſe ſuper eos *inimicum*.

b Thren. 2. 7

Tota die verecundia mea contra me eſt.) Pro *tota die* Hebraicè eſt *omni die* כל היום *chol haiom*. Hieronymus, *confuſio*: & pro *confuſione* quæ ſubditur, ponit nomen *ignominia*, Ambroſius refert, Symmachum dixiſſe *confuſionem*; Chryſoſtomus, alium, αἰσχημοσύνην, *dedecus*, ſive ignominiam. Idem Ambroſius notans perſonæ mutationem ex plurali in ſingularem, viceque verſa in aliis etiam Pſ. ſatis frequentem, in iſto deſignare vel chorum ſanctorum, qui quaſi ſingularem perſonam habet in plurimorum numero, vel ſanctos & Chriſtum, B quia hic pro ſe loquitur & pro pluribus; præterea docet, Græcam vocem τῆς ἐντροπῆς qua utuntur LXX. ſignificare quando verecundiam vult quis incutere alicui ut inflectat propoſitum ſuum: ſicut quum dictum eſt à Judæis *c*; *deſcendat nunc de cruce, & credimus ei: confidit in Deo, liberet nunc eum*. Subdit, verecundiam iſtam tota die in Chriſto fuiſſe, tum quia incarnatio ipſa dies eſt in qua ad ambulandum Chriſtus ipſe invitavit *d*, qui lucem attulit mundo *e*, Abraham exultavit ut eum diem videret: tum quia ex quo Chriſtus nudus (qua de re dixi Pſ. XXI.) affixus eſt cruci uſque in horam nonam tenebræ factæ ſunt, & poſt horam nonam lux refulſit uſque in veſperum. Verecundia, ut eſt de re turpi timor, non cadit in ſtudioſum virtutis ſed in conſcium peccatorum, qui tandem deprehendit erubeſcens nullum ſe fructum percepiſſe ex iis *f*. Multo minùs cadere in Chriſtum verecundia hoc modo potuit. Alia verecundia eſt ſecundùm æſtimationem hominum, quum quis patitur opprobria, reſque alias indignas, quas refellere ac repellere aut non audeat aut non poteſt. Ru- C borem, ac verecundiam noſtris debitam peccatis quodammodo ſuſcepit Chriſtus, induens perſonam adulteræ coram viro; proditoris coram domino; infidelis filii coram patre. *Verecundia* autem *contra quempiam* eſſe dicitur, quum nequit connivere, oculoſve à dedecore ſuo avertere, ſed verſatur ſemper illud coram eo & in oculis ipſius, nec effugere valet exprobratores ac deriſores. Quare idem eſt hìc *contra*, quod *coram*, ſicut Pſalmo L. *g* *peccatum meum contra me eſt ſemper*: non autem ut non pauci de Latinis exponunt, contra id quod debetur mihi qui eſt honor, veneratio, reverentia, &c. Illud valet Hebræum נגדי *negdi*, & Græcum κατέναντί μου, & in Pſ. L. ἐνώπιόν σου. Verecundia perpetuo exiſtens verſanſque coram aliquo, eſt objectum & materia, vel hanc ſemper proponens, probris, convitiis, calumniis, dicteriis, geſticulationibus, aliis modis.

c Matt. 27. 40. 43.
d Ioan 12. 35
e c. 8. 12.
Verecundia ut eſt de re turpi timor non cadit in ſtudioſũ virtutis.
f Rom. 6. 21.
Verecundia contra quem ut eſſe dicitur.
g verſ. 5.

Et confuſio faciei meæ operuit me.) Pudor ac rubor faciei non aliam partem ſaltem evidenter cooperit quàm faciem (nec enim credo, quod ait Hugo & Thomas: tan- D tam eſſe poſſe ut cooperiat totum corpus, tuncque cauſari, ut loquitur Thomas, ex conculcatione & vilificatione) idcirco dum totum cooperit hominem, ipſum cooperire dicitur. Significatur verò iſta formula ſancto aliquem pudore ſuffundi obruique, ut tamquam velum oculis prætenſum oppanſumque, ſcilicet dejectis ac depreſſis, non audeat qui eos attollere & in aliud quàm in terram intendere. Quantum putamus ruborem caſtiſſimæ fuiſſe Suſannæ de adulterio accuſatæ, quum famuli audita accuſatione illius, erubuerint vehementer? *h* Sæpius *faciei* confuſionem ſcripturæ nominant, aut *vultus i*. Dicunt etiam *operiri aliquem confuſione* vel *indui*: *& operiri* etiam *ſicut diploide k*, item *perfundi l*: & nihilominus conjungitur cum *nuditate* m: ac rurſum dicitur confuſio *portari n*. Veſtis eſt tum ad protegendum tum ad ornandum, imponitur tamen interdum etiam ad notam ignominiæ. Ornat ætatem præſertim pudor minorem, & veluti ab injuriis protegit vitiorum ne admittantur, aut ut repellantur: immoderatus nocet, arcetque interdum meliora ornamenta virtutum,

h Dan 13. 27
i 4. Reg. 8. 11. 1. Eſdra 9. 7 Pſ. 68. 8. Jer. 7. 19. Baruc. 1. 15 c. 2. 6. Ezech 7. 17. Dan 9. 7 8. c
K Iob. 6. 20. 4. 8. 22. Pſ. 34 26. Pſ. 39. 16 Pſ. 68. 8. Pſ. 70. 12. 1. Ma. 29. Ier. 3. 25 c. 51 52. Abd verſ. 10.
l Iſ. 118. 29. Pſ. 141. 18.
m Pſ. 88. 46.
n Gen. 3. 7.
o Ez. 16. 7. 22.

A nec ignominiam prohibet, ſed auget potius, adducens peccatum. Eſt enim *confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam & gratiam o*. Mercedis præmiive nomine olim veſtis tunica, ſindon dabatur, ut conſtat ex eo præmio, quod problema ſolventi Samſon ſoluturum promiſit *p*. Prædæ quoque magnitudinem ex Ægypto reportandæ à Nabuchodonoſor Jeremias *q* ita explicat, *Amicietur terra Ægypti ſicut amicitur paſtor pallio ſuo*, videlicet qui pro labore paſcendi, ovinam pellem recipit mercedis nomen. Id ſibi velle poteſt ſtola filio data prodigo *r*, & duplex beatis *ſ*. Quocirca *indui & operiri* atque *cooperiri confuſione*, præter id quod dixi, nec non præter inhærentiam, aſſiduitatem, perpetuitatem, qualis eſt à veſtimento, ſine quo nemo talem in publicum procedit, denotabit hoc quaſi præmium reportare ex operibus vel iniquis, quibus per ſe debetur, vel bonis propter quæ improbi probos ludibrio ignominiaque afficiunt. In Pſ. CVIII. poſt imprecatam maledictionem *ſicut veſtimentum zonamque præcingentem t*, ac velut *diploidem, confuſionem u*; ſubdi- B tur: *hoc x opus eorum qui detrahunt mihi apud Dominum*. Eo forſan alluſit dum ſcripſit *y*, *quem fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis*. Peccata ſunt quæ operiunt peccatorem, ut ait Ambroſius, & confuſionem faciunt, nempe maculando: ſicut juſtitia & gratia ſæpè numero veſtimentorum ornantium vocabulis nominatur in divinis litteris, & ipſummet *jejunium oderit animam z*. Malitiæ præſumptio dicitur *cooperire terram* ſive *aridam a*, *iniquitas operire b*, & aliqui *operti iniquitate & impietate ſua c & labore labiorum ſuorum d*. Omnis confuſio bona, inquit idem Ambroſius, quam pro Chriſti nomine ſubeas, & admodum glorioſa; ſi verbi gratia in perſecutione lex ſit, ut verberetur Chriſtianus, ut dignitatem amittat, ut careat privilegio, ut in vincula ducantur: hæc enim confuſio, etſi privilegium non habet gloriam piæ confeſſionis. Mala confuſio, quæ eſt de Chriſto, & ejus meretur confuſionem coram Angelis Dei *e*, ut confundat is qui ſuſtinuit crucem confuſione contemptam *f*, illos qui de ipſo confuſi fuerint, Chriſtus, & erubeſcat ipſemet quo- C dammodo de illis qui de ſe ipſo hìc erubuerint *g*, quod eſt negare qui ſe negaverint *h*. Gloria iſta eſt in confuſione videlicet terrena ſapientium *i*: non erubeſcebat Paulus Evangelium *k*, hortabatur Timotheum ne erubeſceret teſtimonium Domini noſtri, neque ſe vinctum ejus *l*, ſicut nec Oneſiphorus catenam ipſius erubuerat *m*: Petrus etiam ne quis erubeſceret ſi pateretur, *ut Chriſtianus n*. Subtilis annotatio Aiguani quum naſcatur verecundia ex timore bonorum externorum, proptereaque appareat in partibus externis rubor ſanguinis ad eas confluentis, quemadmodum è contrario quando vita timetur, ad intimas calor ſanguiſque ſe recipit partes; hoc loco ſignificari, Judæos probos in captivitate, vitæ, corporis & externorum jacturam bonorum timuiſſe: animam & virtutes inter bona interiora poſuiſſe; idcirco timorem ipſorum propriè hìc vocari verecundiæ ſive confuſionis & erubeſcentiæ, non autem palloris.

o Ez. 16. 51. 54. 8. c. 32 24 25 30. c. 34 19.
p Eccl. 1. 25.
q Iud. 14. 13.
r c 43. 12.
ſ Luc. 15. 22.
t Apoc. 6. 12
u verſ 19.
x verſ. 20.
y verſ. 20.
z Rom. 6. 21.
a Pſ. 68. 11.
b Eccl. 37. 3.
c Hab. 2. 17. Malach. 16
d Pſ. 72. 6.
e Pſ. 139. 10.
Mala confuſio quæ.
f Marc. 8. 38
g Heb. 12.
h Luc 9 26.
i Mat 10. 32
K Phil. 3. 19.
l Rom 1. 16.
m 2. Tim 18
n verſ. 16.
Aiguani ſubtilis annotatio.

A voce exprobantis & obloquentis.) Hieronymus pro ſecundo participio habet, *blaſphemantis*: Græcè παραλαλοῦντος, in emendatis codicibus; in aliis καταλαλοῦντος, & ita quoque Aquilam vertiſſe, nempe βλασφημοῦντος, teſtis Euthymius, Baſilius, Nicephorus. Hebr. participium מחרף *mechareph* ſignificat exprobrantem, unde חרפה *cherphah, opprobrium*, ὄνειδος, in verſu 14. probra publicantem & propalantem. Quapropter *obloqui* non eſt hoc loco occultè loqui, ut Ruffinus expoſuit, Hugo, Thomas, Caſſiodorus, alii: etſi Thomas id confirmet Maximi Tyranni exemplo (Maximinum voluit dicere) qui malas, inquit, mulieres fecit comprehendi, & confiteri quòd Chriſtiani mala feciſſent cum eis. Confuſionem quàm quis videtur pati, quia Gentili, aut Philoſopho objicienti crucem Chriſti, & inſipienter inſultanti, reſpondere non queat, quia ſalutaria non recipiunt verba, debet gloriam æſtimare, ut monet Ambroſius: quia cuique rei *tempus* & *tacendi & loquendi o*, idem in genere verum: & Heſychius de Diabolo præterea ſumit, qui alia pro aliis nugando proponat, & fideles vituperet.

o Eccl. 3 7.

A facie inimici & perſequentis.) Hieronym. *à facie inimici & ultoris*, ſicut Latinæ voces *inimici* & *ultoris*

erant

a verſ. 3.

erant in Pſal. VIII. *a* etiam ſecundùm editionem Hieronymi; ita Hebr. אויב ומתנקם *ojeu vmithnakkem*. Hebrææ hoc loco item ſunt: ſed Græcè ἐχθρῦ καὶ ὁ ἐκδικῶντος: ibi loco ultimæ ἐκδικητὴς, forſitan LXX. hic quoque dixerunt non διώκοτος, ſed ἐκδικοῦτος. *A facie* idem eſt quod *propter*, ut aliàs non rarò *b*, ut *non eſt ſanitas in carne mea à facie iræ tuæ: non eſt pax oſſibus meis à facie peccatorum meorum*, & *c putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ à facie inſipientiæ meæ*. Nihilominus poſſet hic etiam ſignificari cauſſam tantæ verecundiæ confuſioniſque eſſe non ſolum vocem exprobrantis & obloquentis, ſed, ac multo quidem magis, os ac vultus ejuſdem inimicitias gerentis, proprias injurias quas perſequatur & vindicet, prætexentis, nec verbis agere dumtaxat volentis, ſed factis quoque; & non famam ſolam, verùm etiam eripere vitam volentis & conantis. Trucem ac formidabilem vultum quem minax urgeat inimicus, explicat Didymus, unde majorem alius ignominiam concipiat. Caſſiodorus adeo capitale odium innui putat quo quis non contentus extinguere corpus, animam quoque alterius velit trucidare. Non deſunt tantæ pravitatis exempla in hominibus invidiam Diaboli hac in parte imitantibus: nec non aptè *facies inimici* cum Ruffino, Haimone, Remigio, exponi poteſt terror incuſſus vel ex præſentia ejus terribili conceptus: perſecutio pro externis malis factis.

b Pſal. 37. 4.
c verſ. 6.

Verſ. 18.) Hæc omnia venerunt ſuper nos, nec obliti ſumus te: & iniquè non egimus in teſtamento tuo.

Verſ. 19.) Et non receſſit retro cor noſtrum, & declinaſti ſemitas noſtras à via tua.

ADEO multæ, quæ nobis evenerunt ærumnæ, de quibus dixi, tollere nequiverunt de mentibus noſtris memoriam tui, aut efficere, ut initium fœdus tecum, violaremus, legemve tuam tranſgrederemur, & relicto te declinaremus ad alios Deos, quod noſtri ſummopere hoſtes cupiebant atque contendebant, non deflexit cor à te; nec pro tua benignitate, ſingularique gratia permiſiſti nos aberrare à via mandatorum tuorum; ſed conſtanter in his perdurare nos feciſti, quamvis tot ac tantis malis affectos: neque fidem deſeruimus, neque operum bonorum exercitium tuamque charitatem & cultum, Traditur hic ſenſus ab Euſebio, Apollinario, Thoma, Nicephoro, Remigio, Haimone, Brunone, & ferè ab omnibus recentioribus qui negationem in ultimo membro ſuppleri volunt, aut etiam exprimunt. Quòd ſi ultimum verſus 19. membrum ſumatur, ut legitur abſque negatione, ſed affirmativè, ſenſus erit, per tribulationes factum à Deo ut cogitando de via mandatorum ejus arcta & anguſta, ab illa, ideſt, propter illam, declinarent ſemitas proprias, & eas relinquerent ac auferrent, ſpatioſas nimirùm & latas, ſecundum quas niſi adeſſet gratia Dei, & dictarum ſtimulus calamitatum, ſecuti eſſent ea quæ ſunt carnis, aut ut removerent illas ſemitas ſuas à divina via, ne ſcilicet eam contaminarent & corrumperent, & ipſi ducerentur *in perditionem d*. Sic explicat Auguſtinus & poſteriores Latini ferè omnes, inter quos non dubito numerare illum qui vocatur nomine Ruffini; ſed non eſt Aquilejenſis, cum quo lis Hieronymo; nec eum etiam qui gerit Hieronymi nomen, quia ut non ſemel monui, hic Ambroſium, ille tranſcribit, ſed compendioſè, Auguſtinum. Quamquam hoc loco Ambroſius non attingit declarationem ultimorum verborum. Baſilius, Theodoretus, Euthymius, Athanaſius, Heſychius, Cyrillus, Chryſoſtomus, Lyranus exponunt, dempta pariter aut non ſuppleta negatione, ut ſe ſignificent omnia quidem divina præcepta cuſtodiviſſe; at à Deo redditum templum deſolatum feciſſeque ut in exilio agerent inter alienos, ubi non liceat cultum ipſius celebrare: viam enim de templo dici, qua via quaſi manducamur ad cultum. Vel tantam vim afflictionum fuiſſe, ut ſatis videretur eſſe ad avertendum à Deo; vel judicari poſſet Deum eos

d Matt. 7. 13.

A repudiaſſe. Janſenius poſt Vatablum hoc mavult, quod Lyranus etiam innuit & Bellarminus *e*, ſcilicet etiamſi non receſſerit retro cor à Deo, Deum illorum actiones flectere feciſſe ab illa via ſua qua ſolebat ipſos deducere, ita ut non amplius res eorum procederent feliciter. Felicitatem quoque illud in Pſalmo XXVI. *f* ſignificat *dirige me in ſemitam rectam propter inimicos meos*.

e 2. de amiſſa gratia & ſtatu pecca. c. 13
f verſ. 11.

Hæc omnia venerunt ſuper nos. Exaggerationem juvant aggerata omnia, & in cumulum conjecta. *Veniendi* quoque verbum indicat impetum vel quaſi feræ vel tamquam fluminis, inquit Caſſiodorus. Tale quid alibi dicitur *g omnia excelſa tua & fluctus tui ſuper me tranſierunt*: it. Pſalm. LXXVII. *omnes fluctus tuos induxiſti ſuper me*.

g Pſ. 41. 8.

Nec obliti ſumus te.) Alii, *& non obliti ſumus te*, ut Pſalterium Romanum, Ambroſius, Auguſtin. Caſſiodorus, Pſalterium Ambroſian. *& nos obliti ſumus te*: Hieronymus reddit, *tui*: Caſſiodorus Latinè vult dici debuiſſe hoc modo, ſed hoc proprium eſſe divinæ Scripturæ quod ſit dictum in accuſativo: ſed & Scripturæ B ſacræ editio Latina non paucis locis *obliviſcendi* verbum jungit genitivo *h* etiam infra in hoc eodem Pſalmo *i*: & ſatis etiam benè Latinè loquentes id uſurpant in accuſativo, ut Cicero & alii. Magna laus & ardua res non obliviſci Deum in tribulationibus; tametſi felicitas faciliùs videatur eripere memoriam. *Quum occideret* Deus *eos quærebant k eum*, confitebantur verò etiam ei, quum benefaceret eis *l*. obliviſcitur ingratus benefactorum Dei *m*, omnis retributionis ejus *n*, operum ejuſdem *o*, ſermones, judicia, verba, juſtificationes, mandata *p*, *Deum qui ſalvabit q*.

h verſ. 8.
i Gen. 27. 45. c. 50. 17. Levit. 5. 2. Deut. 4. 9. 23. 31. c. 6. 12. Pſ. 9. 32. Pſ. 77. 7. Pſ. 105. 13. Pſ. 36 & 5. & alibi ſæpius.
k verſ. 24.
l Pſ. 77. 34.
m Pſ. 48. 19.
n Pſ. 77. 11.
o Pſ. 102. 2.
p Pſ. 105. 13.
q Pſ. 118. 61. 83 93. 109. 139. 141. 176
r Pſ. 105. 21.

Et iniquè non egimus in teſtamento tuo) Hieronymus, *nec mentiti ſumus in pacto tuo*, quod non bene recitat Thomas *in te*. Significant hoc Hebr. ולא שקרנו בבריתך *velo ſikkarnu viuritecha*. Mentiri in pactum, fœdus, teſtamentum, eſt prævaricari, perfidum eſſe, quæ eſt iniquitas maxima. De Judæis cecinit adhuc David *r*, quod non ſunt fideles habiti in teſtamento Dei, averterunt ſe, & non ſervaverunt pactum. Symmachus Euſebio teſte, atque Chryſoſt. etſi hìc Symmachum non C exprimat, οὐδὲ παρελογισάμεθα τὴν συνθήκην σου, *nec doloſè tractavimus teſtamentum tuum*, uſi ſunt LXX. voce διαθήκης, ſic dicentes καὶ οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν τῇ διαθήκῃ: de his vocibus aliàs *ſ* diligenter. Quum autem conſtet, Judæos ſæpe in Deum peccaviſſe, ac propterea in captivitatem ejectos eſſe, contendebant aliqui, de quibus initio dixi, de illis Pſalmum intelligi non poſſe, verùm de juſtis dumtaxat, præſertim pertinentibus ad Eccleſiam, tum etiam maximè de Martyribus. De iſtis profectò commodè Pſalmus exponitur. At de Judæis poteſt accipi habita ratione juſtorum qui apud illos erant, & hujuſmodi preces querimoniaſve facere hic inducuntur, qualis Daniel ſociique, Mathathias & Machabæi, & Tobias, ut obſervant Euſebius, Athanaſius, Cyrillus, Didymus, Heſychius, Chryſoſtomus. Ultimus aut ita juſtos loqui, ut animos ceteris addant, quaſi qui & ſi maxima patiantur, ducant ab iis originem, qui magis affecti ſunt beneficiis; & ipſimet in calamitatibus minimè declinaverint, ita ut ſpes eis abjicienda non ſit; quum præſto ſit defenſor Deus, & ſi quid peccaverint, ſatis jam penderint pœnarum; in tentationibus verò fortiter reſtiterint. Judæis hoc temD pore, inquit Apollinarius, id quodammodo convenit, quatenus Idola non colunt: licèt Gentilitiis incantationibus dediti ſint. Sed propter impietatem in Chriſtum longè nunc duriorem ſervitutem patiuntur quàm ullo antè tempore. *Sta in teſtamento tuo* ait Auctor Eccleſiaſtici *t*, *& in illo colloquere*, *& in operi mandatorum tuorum inveteraſce*, hoc eſt, perſiſte vel in pacto quod iniſti cum Deo, & illius continetur ſcripturis, tecum & cum animo tuo recogitans quid requirat à te, & id obſerves uſque ad ultimam ſenectutem, mortemque; vel perſevera in vitæ inſtituto, conditione, vocatione, in qua vocatus *u* es. quamque tibi propoſuiſti & elegiſti: conſtans eſto in bono propoſito, & virtutis via, atque vivendi genere. *Tobias*, quem antè nominavi, *in captivitate poſitus*, *viam veritatis non deſeruit x*.

ſ Pſ. 77. 37. 57.
t in Aß. c. 3. 25.
u cap. 11. 21.
x 1. Cor. 7. 20.

Et non receſſit retro cor noſtrum.) Hieronymus, abſque conjunctione, *non eſt converſum retro cor noſtrum y*, vel, *nec eſt averſum*, &c. Græcè οὐκ ἀπέστη. Idem valent

y Tob. 1. 3

valent alia quæ refert Chryſoſtomus, οὐκ ἀπεχώρησεν, vel, οὐκ ἐπέστραφη. Chaldaicè, *non eſt averſum*, *diviſum elationibus*, *cor noſtrum*: vel apud Nebienſem, *non eſt reverſum retrorſum*, *neque factum ſuperbum cor noſtrum*: *non recedit retro cor* quando non *reſpicit retro a*, nec in poſteriora ſed ad anteriora extendit ſe ipſum *b*. In ſtadio ſumus, Deus meta eſt: ſi recidimus, immo ſi non progredimur, cenſemur retro recedere. Conqueritur Iſaias *c* de Gente peccatrice, populo gravi iniquitate, ſemine nequam, filiis ſceleratis, qui dereliquerunt Dominum, blaſphemaverunt ſanctum Iſrael, abalienati ſunt retrorſum.

a Luc. 9. 62.
b Philip. 3. 13.
c cap. 1. 4.

Et declinaſti ſemitas noſtras à via tua.) Hieronymus, *nec declinaverunt greſſus noſtri à ſemita tua*. Alii eodem modo, ſed in ſingulari numero, *neque declinavit greſſus noſter de ſemita tua*. Ad verbum Hebraicè, *non deflexit greſſus noſtri*, vel etiam prout eſt in editione noſtra, cui ſimilis Chaldæa; *& tu inclinaſti greſſus noſtros à rectitudine viæ ſuæ*. Hebraicè ita legimus, אשרינו מני ארחך ותט *vatthet aſſurenu miuni orchecha*: Chaldaicè verò אסטיתא איסטורנא מתריצות אורחתך *ve aſtetha iſtaurana mittheriſuth orechat hach*. Symmach. cum negatione οὐδὲ μεθέστη, (aliàs μετεκλίθη) τὰ ὑποδήγυτα ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, *neque tranſpoſita* (vel *inclinata*) *quæ dirigebant nos à via tua*. Alius apud Chryſoſt. καὶ ἐξέκλινε βήματα ἡμῶν, *& declinaverunt greſſus noſtri*, vel (neſcio quo pacto Græcè) *nec inclinata ſunt quæ nos erigunt*, niſi dicas, τὰ σκέλη intelligere crura tibiaſque quæ corpus ſubrigunt, ac ſuſtinent. Legit cum negatione Bruno, Thomas, meminitque Beda nonnullos libros ita habere. Hieronymus aliam alibi *d* lectionem ſequitur, *declinare feciſti ſemitas noſtras à via tua*. Remigius exponit cum negatione ac plurimi alii, de quibus dixi, qui per zeugma ſive ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, ut loquitur Nicephorus, cenſent ex priore membro, *& non receſſit retro cor noſtrum*, repetendam particulam, *non*. Hujus rei ſuppetunt exempla alia in Pſ. IX. *e Quoniam non in finem oblivio erit pauperis patientia pauperum non peribit in finem*; ſecundum membrum Hebraicè caret negatione. In c. 27. Job *f*, *non enim perii propter imminentes tenebras*; *neque faciem meam operuit caligo*: non habet negationem textus Hebræus & Græcus in poſteriore membro. In C. LIII. *g* Iſaiæ, *non erat aſpectus & deſideravimus eum*, ideſt, ut multi exponunt, *& non deſideravimus*, In c. 2. epiſt. ad Galatas *h*. *Sed neque Titus*, *qui mecum erat*, *quum eſſet Gentilis*, *compulſus eſt circumcidi*; *ſed propter ſubintroductos falſos fratres*, &c. hoc eſt neque etiam propter iſtos qui id maximè volebant, & urgebant, ut exponunt Græci. In c. 15. *i*. Joannis, *ſi non veniſſem & locutus eis fuiſſem*, ideſt, & locutus eis non fuiſſem. In Threnis *k*, *non enim humiliavit ex corde ſuo & abjecit filios hominum*, hoc eſt, & non abjecit filios hominum. De vario ſenſu juxta duplicem lectionem cum negatione & abſque illa, priùs dixi. Abſque negatione, ſeu cum affirmatione *declinare* cenſetur Deus *ſemitas noſtras à via ſua* per graves afflictiones, unde trahimus occaſionem declinandi & errandi: quod ſequens verſus clariùs indicat, per *humiliationem* & *umbram mortis cooperientem*. Quemadmodum & apud Iſaiam *l*, *Quare errare nos feciſti Domine à viis tuis? induraſti cor noſtrum*, *ne timeremus te*. Hieronymus *m* quidem vult hæc eſſe verba peccatoris, qui Dei flagellis triſtitiam ducentem ad mortem conceperit. Ait autem, Deum erroris & duritiæ cauſſam non eſſe, ſed horum videri cauſſam, dum patientia ſua noſtram expectat ſalutem, & non corripit delinquentes: verùm præſens hic locus oppoſitam continet cauſſam ſeverioris cujuſdam animadverſionis divinæ. Quamquam hic idem noſter locus, ut antè quoque diximus, de declinatione à felici rerum eventu, ſive ſucceſſu, poteſt ſumi: ex qua etiam declinatione ab auxilio & favore divino, & non ſolùm quando res ſunt ſecundiores, captant homines errandi & peccandi occaſiones. Quia verò cuncta divino eveniunt conſilio, voluntate, juſtitia Deus malorum quæ ſequuntur & peccatorum cauſſa, quamvis non directa, propria per ſe; verùm per accidens dumtaxat, indirecta, impropria; nec ineptè dici poſſit cum Bredembachio in bono ſenſu, ſimili ei quem ex Auguſtino aliiſque (quibus Hugonem junge Victorinum *n*) antea retulimus, Deum noluiſſe ut per delicias & commoda hujus mundi veniretur ad ipſum; quales videntur greſſus hominis ei derelicti. Qui

d in c. 63. Iſa.
e verſ. 19.
f verſ. 17.
g verſ. 2.
h verſ. 3. 4.
i verſ. 22.
k cap. 3. 33.
l cap. 63. 17.
m ibid.
Deus erroris & divitiæ noſtræ cauſſa non eſt: & ut cauſſa videtur eſſe.
n annot. in Pſ. 43.

A retinent affirmationem, accipiunt *ſemitas* ferè in malam partem: quæ cum negatione accipi deberent in bonam, Idcirco ſenſus utrovis modo tendit eodem. Porro in *ſemitis* & *via* non cenſeo diſcrimen hic ullum eſſe, quia Hierony. pro *via*, *ſemitam* reddidit, & ארח *orach*, ſignificat ſive *viam* ſive *ſemitam*, morem & conſuetudinem. Et ſi qua differentia eſſet quod ſemitam ſit anguſtior, tribui potiùs deberet ei quæ ſecundùm Deum eſt, quam Chriſtus appellat *anguſtam arctamque o*, quàm quæ teritur ab hominibus, & *lata* ac *ſpatioſa* ab eodem nominatur *p*.

o Mat. 7. 14
p Ibid.

Allegoricum cenſeo ſenſum aut etiam accommodatitium, qui traditur à Cyrillo contra Julianum *q* ad hunc & citatum ex Iſaia locum, quòd per umbram in lege vetere honeſtatis vita non obtineatur, neque recta pergatur ad Deum.

Allegoricus ſenſus.
q lib. 9.

A via tua.) Propoſitio iſta idem valet quod alia *de*, quam uſurpat Auguſtinus. Propterea non ſignificat, *à via tua*, propter viam tuam, ut Michael Ayguanus voluit & alii aliqui. Hugo Victorinus præter allatas expoſitiones, addit, quòd veniens Deus in homine, viam B nobis per exemplum ſtraverit, & ab illa via quidquid boni in nobis eſt, per imitationem deduxerit.

Verſ. 20.) Quoniam humiliaſti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos umbra mortis.

QUod ſemitas noſtras à via tua non declinaveris, probè ipſe noſti, & memori gratoque animo nos commemoramus, nam etſi calamitatum, quibus affeciſti nos, multitudo viſque tanta fuerit, ut extorquere videatur potuiſſe impatientiam, & fracto animi robore declinare nos facere à cultu tuo, ad alienos Deos; attamen conſtantes perſtitimus in mediis vitæ periculis in ipſa mortis umbra & caligine. Non eget majore declaratione hic locus, quod ad ſententiam pertinet: in verbis eſt quod magis explicetur.

Humiliaſti nos in loco afflictionis.) Hieronymus, *dejeC ciſti nos in locum draconum*. Aquila, ut quidem refert Ambroſius, Chryſoſtomus abſque nomine auctoris. *Humiliaſti nos in loco ſirenum*, ut autem Euſebius meminit etiam nullum nominans idem Chryſoſtomus & Ambroſius tribuit Symmacho, συνέθλασας ἡμᾶς ἐν τόπῳ ἀοικήτῳ, *confregiſti nos in loco inhabitato*, ſive *deſerto*. Auguſtinus, *in loco*, aut, *de loco infirmitatis*. Locus afflictionis κακώσεως ſignificat regionem captivitatis, locum horridum & ſqualentem, aptum feris potiùs, quas vel dracones, vel ſirenas vocavit Aquila, quàm hominibus, denique etiam ἀοίκητον, ut idem reddidiſſe dicitur, *inhabitatum ac deſertum*; quales etiam ſubterranei carceres. Id ſibi prætereà volunt verba illa Pſalmi CXLII. *r humiliavit in terra vitam meam*: *collocavit me in obſcuris*, *ſicut mortuos ſæculi*. *Locum afflictionis* Ambroſius, ſive, ut videtur legiſſe, *afflictionis*, interpretatur locum in quo nunc vivimus, obnoxii tentationibus, ac terram quæ ſpiritualiter quoque *ſpinas & tribulos* germinat nobis *ſ*; & captivi ducimur in lege peccati: & mundum iſtum *qui totus in maligno poſiD tus eſt t*: & carnem noſtram in qua anima noſtra humiliatur, ſive corpus quod appellatur *corpus mortis u*: & adverſa quibus exercemur in hoc corpore conſtituti, ingemiſcentes in eo gravati, nolentes ſpoliari, ſed *ſuperveſtiri x*. Addit ex Aquilæ verſione, hunc locum eſſe Sirenum locum, de quibus meminit præterea Iſaias *y*, & Jeremias *z*, & Micheas *a*, licèt non ſub Sirenum Latina voce alii, præter primum, ut Ambroſius tamen indicat, dicens ſecundo & tertio de his mentionem fieri. Ex Gentilium autem hiſtoria dicit Sirenas fuiſſe puellas, quæ vocis ſuavitate, canendi illecebris, audiendique ſtudio illectos navigantes ad litus admovere navigia provocabant, qui quum gratiam vocis ſequerentur, ſcopuloſo in loco naufragium faciebant: Hoc interpretatur de voluptate vocis, quæ adulatio eſt, atque de ſæculi voluptate, quæ nos quadam carnali adulatione delectet ut decipiat. Ait etiam *humiliationis* nomine quo utuntur LXX. idem importari, quia Scripturæ *b* violationem mulieris appellant *humiliationem* ejuſdem: noſtram carnem multis humiliari loco ipſo, illecebris ipſis, fragilitate: humiliari & animam

r verſ. 3.
ſ Gen. 3. 18.
t 1. Joa. 5 19.
u Rom. 7. 24
x 2. Cor 5. 4. Rom. 8. 23.
y cap. 13. 22.
z cap. 50. 39.
a cap 1 8.
Sirenes puellæ.
b Deu. 21. 14. cap. 22. 24.
Humiliatio mulieris pro violatione.